



# ‘RECHTSPRAAK IS GEEN MARKT’

Advocaten bemoeilijken soms de rechtsgang bij de civiele rechter, zegt Ruth de Bock, advocaat-generaal bij de Hoge Raad en bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. “De advocaat speelt vaak een rol als het gaat om de escalatie van een conflict of het afdrijven van de kern van een probleem.” De Bock vindt dat de civiele rechtspraak terug moet naar de bron: feiten vaststellen, de waarheid zoveel mogelijk achterhalen en beslissingen nemen. “Het is belangrijk dat rechters publiek uitspreken dat er sprake is van oneerlijkheid en dat is gehandeld in strijd met morele waarden.”

DOOR MIEK SMILDE FOTO'S CHANTAL ARIËNS

Op de laatste pagina van haar oratie spreekt Ruth de Bock, bijzonder hoogleraar Bijzondere aspecten van het privaatrecht aan de Universiteit van Amsterdam, een dankwoord uit. Dat zij de eerste vrouw is die de zogeheten Bregsteinleerstoel mag bekleden, geeft haar benoeming extra glans, schrijft ze. “Gezien het feit dat 61 procent van de rechtenstudenten aan de UvA vrouw is (...) ga ik ervan uit dat de komende jaren veel vaker vrouwen zullen worden benoemd. Ook in de academische wereld zullen zij snel een inhaalslag moeten maken.”

Het klinkt strijdlustig. Een licht militant trekje heeft De Bock altijd wel gehad, zegt ze zelf. “Dat komt, denk ik, doordat mijn zussen en ik al vroeg de boodschap meekregen zélf na te denken en niet blindelings te volgen wat ‘het gezag’ voorschrijft. We moesten kritisch zijn en ons eigen pad vinden. Ons niet laten leiden door wat een ander vindt, maar ons ook nooit laten voorstaan op onze eigen prestaties. Bescheidenheid was een grote deugd binnen ons gezin. Mijn ouders vonden het belangrijk dat wij onze talenten ontplooiden. Doe wat je kunt en ga ervoor. Niet uit blinde ambitie, maar gedreven door wat je zelf graag wilt.”

De Bocks vader werkte bij een grote computerleverancier, haar moeder was huisvrouw en studeerde later in haar leven feministische theologie. Maatschappelijke betrokkenheid bij kerk en samenleving en een sterk rechtvaardigheidsgevoel waren vanzelfsprekend binnen het gezin. “Al op de lagere school praatte ik met mijn moeder over theologische kwesties; ik groeide op in een dorpje op de Biblebelt, waardoor ik al op jonge leeftijd te maken had met verschillende geloofsstromingen. Met mijn vader discussieerde ik over politiek en maatschappij, over kapitalisme en idealisme. Hij was als jongeman aanhanger geweest van de Bellamy-beweging die volledige gelijkheid voor iedereen nastreefde door samenwerking tussen de klassen. Ook had hij destijds belangstelling voor het Esperanto, de politiek neutrale, internationale kunsttaal die alle volkeren zou kunnen verbinden.”

### TOTALE SHOCK

De Bock begon in de jaren tachtig aan de studie wijsbegeerte in Utrecht, maar uit onzekerheid over een mogelijk arbeidsperspectief – de werkloosheid onder academici was in die jaren schrikbarend hoog – ging ze er wat vakken recht bij doen. Nadat ze in de redactie van *Ars Aequi* was gekomen, greep het vak haar definitief. Ze studeerde civielrechtelijk af – “ik denk dat ik te teerhartig ben voor het strafrecht” – en ging aan de slag als advocaat bij een groot advocatenkantoor. Al snel kwam ze erachter dat daar niet haar toekomst lag. “Het was een totale shock! Ik kwam uit dat filosofiewereldje en op kantoor heerste

een harde, zakelijke cultuur. Ik moest daar enorm aan wennen. Het belang van de cliënt stond altijd voorop. Ik had wel een aardige patroon die wat zachtmoediger was, maar na een paar jaar wilde ik toch graag weg.”

Ze werd stafjurist bij de rechtbank in Assen, waar de president haar al snel stimuleerde rechter te worden. Naast haar rechtsprekende werk publiceerde ze artikelen, onder andere over het bestuursprocesrecht, het hoger beroep en bewijsrecht. In 2011 promoveerde zij op de feitenvaststelling in de civiele procedure bij de Tilburgse hoogleraar burgerlijk recht Jan Vranken en hoogleraar bestuursrecht Leo Damen.

### KRITISCHE OMGEVING

*In uw oratie over de toekomst van de civiele rechtspraak staat dat we woorden nodig hebben. Wat bedoelt u daarmee?*

“Dat citaat komt van de Britse historicus en schrijver Tony Judt, die veel heeft geschreven over de teloorgang van het publieke domein in met name Engeland en de Verenigde Staten. Judt heeft het over de infrastructuur, maar ook over zaken als onderwijs en gezondheidszorg die steeds meer in private handen zijn gekomen. In Nederland is dat gelukkig niet in die mate aan de orde, maar wat we wel zien is dat op het ministerie van Justitie sinds een aantal jaren ‘markt’ en ‘eigen verantwoordelijkheid’ sleutelbegrippen zijn geworden. Het neoliberale denken heeft ook de rechtspraak geraakt. Er is steeds meer uitbesteed – en dat is een bewuste beleidskeuze – aan alternatieve vormen van geschillenbeslechting zoals arbitrage of mediati-

### WIE IS RUTH DE BOCK?

Ruth de Bock (1964) is advocaat-generaal bij de Hoge Raad en bijzonder hoogleraar Bijzondere aspecten van het privaatrecht aan de Universiteit van Amsterdam. Eerder was zij werkzaam als senior-raadsheer bij het Gerechtshof Amsterdam en het Gerechtshof Leeuwarden. De Bock startte haar rechterlijke carrière als bestuursrechter in Assen. Zij promoveerde in 2011 (cum laude) aan de Universiteit van Tilburg op het proefschrift *Tussen waarheid en onzekerheid: over het vaststellen van feiten in de civiele procedure*. Ze schreef mee aan het *Rapport Modernisering burgerlijk bewijsrecht* dat dit jaar verscheen, waarin wordt gepleit voor het verzamelen van bewijsmiddelen door partijen voorafgaand aan de procedure en de invoering van een pre-processuele comparitie.

Haar oratie is uitgegeven onder de titel *De toekomst van de civiele rechtspraak. Een pleidooi om de rechter niet te ontlasten*.

Ruth de Bock heeft een partner en twee kinderen.



Ruth de Bock voor het schilderij 'Hoge Raad' van Helen Verhoeven. Het hangt in de ontvangstruimte van de Hoge Raad.

on. Ik ben daar niet per definitie op tegen, maar het gevolg ervan is wel dat in het publieke domein steeds minder hardop wordt gezegd of iets rechtvaardig is of dat iemand oneerlijk is behandeld. Dat zijn de woorden die we nodig hebben, woorden die uitdrukking geven aan morele noties. De inhoud van arbitrale beslissingen en schikkingen wordt vaak niet publiek gemaakt, zodat we niet weten wat de uitkomst is en of die in overeenstemming is met onze rechtsregels. Rechterlijke beslissingen zijn juist wel openbaar. Juristen zijn ook steeds meer gevluht in techniciteiten, in de complexiteit van wetten regelgeving of contractsbepalingen. Terwijl, als je de zaak goed bekijkt, duidelijk kan blijken dat de ene partij de ander gewoon een oor heeft aangenaaid. Complexiteit mag niet de onderliggende morele waarden van het recht verhullen. Het is belangrijk dat rechters die onderliggende morele waarden expliciet maken en publiekelijk uitspreken wanneer daarmee in strijd is gehandeld. Dat soort woorden moet de rechter zoeken. Zaken liggen niet altijd zwart-wit en dan zal de rechter zich ook niet zwart-wit uitdrukken, maar als iemand een ander heeft opgelicht, mag dat gewoon oplichting heten.”

**“JURISTEN  
VLUCHTEN STEEDS  
MEER IN DE  
COMPLEXITEIT VAN  
WETTEN  
EN REGELS”**

*Is het recht in dat opzicht losgezongen van de werkelijkheid?*

“Ik denk dat rechters nogal terughoudend zijn geworden als het gaat om het gebruik van woorden als rechtvaardigheid of oneerlijkheid. Misschien, omdat ze het aanmatigend vinden klinken en ze niet willen suggereren dat zij de waarheid in pacht hebben. Maar ook omdat het gebruik van zulke woorden in de maatschappij al snel te groot worden gevonden.”

*Is de rechter eigenlijk niet bedoeld om de waarheid in pacht te hebben?*

“Ja, dat is zo, maar het is dan makkelijker om te zeggen dat die waarheid voortvloeit uit het systeem van de wet, dan om te zeggen dat het onrechtvaardig is wat iemand heeft gedaan. Er is een periode behoorlijk wat kritiek op de rechterlijke macht geweest; politici vonden dat de rechter zijn boekje te buiten ging. Bestuurders vonden dat de rechter te veel op de stoel van het bestuursorgaan ging zitten. Of dat hij de wet te scherp toetste aan internationale verdragen. In zo’n kritische omgeving maken rechters niet graag hun punt over bijvoorbeeld strijd met het gelijkheidsbeginsel, dat uiteindelijk een morele notie bevat. Rechters zijn terughoudender geworden.”

En dan komt Ruth de Bock en zij zegt: kom op, rechters, toon een beetje lef.

“Nou, ja, eigenlijk wel. Want rechters nemen die beslissingen tenslotte en mensen willen dat ook van ons horen. Sommige politici hebben de neiging om zich tegen rechters af te zetten; zij zijn immers de democratisch gekozen volksvertegenwoordigers. Maar in een democratische rechtstaat moet nu juist de rechtspraak als onafhankelijke pijler overeind blijven staan. Niet door de markt meer zijn werk te laten doen en allerlei alternatieven voor de rechtspraak te verzinnen, maar door de rechtspraak in staat te stellen haar werk te doen, openbaar, voor iedereen kenbaar en bekritiseerbaar, onafhankelijk, gebonden aan het recht en in duidelijke woorden.”

“Twee jaar geleden heb ik een preadvies geschreven over de kwaliteit van rechterlijke beslissingen en ik had daarin ook de rechtvaardigheid van de beslissing als aspect van kwaliteit meegenomen. Jan Vranken, mijn promotor die zelf ook AG bij de Hoge Raad is geweest, had daar enige moeite mee. Hij vond het woord te groot. Hij sprak liever over de aanvaardbaarheid van rechterlijke beslissingen. Ik heb daar lang over nagedacht, want ik moet Vranken eigenlijk altijd gelijk geven, maar dit keer heb ik dat toch niet gedaan. Aanvaardbaarheid vind ik een te slap woord. Met aanvaardbaarheid kun je alle kanten op.”

*Aanvaardbaarheid klinkt heel postmodern. De tijd van grote verhalen is voorbij.*

“Ja, de waarheid bestaat niet meer, de rechter gaat daar niet meer over, iedereen heeft recht op zijn eigen waarheid en rechtvaardigheid is ook maar een mening. Ik vind dat het weer tijd is voor grote woorden. Recht is niet te scheiden van de moraal. Wij, rechters, zijn bezig met het verspreiden van rechtvaardigheid. En dat geldt ook voor de arresten van de Hoge Raad. Er is een periode geweest dat in die arresten zoveel technische beoordelingsnormen en abstracte gezichtspunten stonden dat lagere rechters het zicht op de gedachte erachter wat kwijtraakten. Terwijl er juist nu behoefte is aan een duidelijke normstelling.”

## ESCALATIE

Anders dan bijvoorbeeld het The Hague institute for the internationalization of law (HiIL) stelt De Bock dat effectieve vormen van rechtspraak niet buiten, maar binnen de rechterlijke organisatie moeten worden gevonden. Waar het HiIL pleit voor alternatieve vormen van geschillenbeslechting om sneller en duidelijker tegemoet te komen aan de behoeften van de burger, schrijft De Bock dat de civiele rechter zelf over de brug moet komen. “Ik vind

dat het systeem van de civiele rechtspraak in de huidige vorm te veel in zichzelf is gekeerd en te weinig is gericht op de vraag waartoe ze eigenlijk dient, namelijk op het oplossen van conflicten tussen burgers.”

Dat is niet alleen de schuld van het systeemdenken dat sinds de oprichting van de Raad voor de rechtspraak in 2002 met woorden als *efficiency* en effectiviteitsmeting de rechtspraak heeft gevormd. De stroperige civiele rechtspraak is volgens De Bock ook te wijten aan advocaten die in een civiel geschil soms weigeren alle kaarten op tafel te leggen. De AG is kritisch over de rol die de advocatuur

speelt bij het vinden van concrete oplossingen voor concrete problemen. Ze noemt het initiatief van de spreekuurrechter die in Noord-Nederland laagdrempelige rechtspraak aanbiedt voor alledaagse juridische problemen. “Niet voor niets wil die spreekuurrechter het liefst dat mensen zonder advocaat komen. Het is niet leuk om te zeggen, maar de advocaat speelt heel vaak een rol als het gaat om de escalatie van een conflict of het afdrijven van de kern van een

probleem. Mensen zeggen soms dat zij hun eigen probleem niet meer herkennen in de beslissing die de rechter neemt. Dan kun je zeggen dat het de schuld is van de rechter of van het juridische systeem, maar als we nou eerlijk zijn, is het daarnaast ook te wijten aan de advocaat die er van alles bij haalt, waardoor het conflict steeds meer uitdijt. Maar natuurlijk zijn er ook zaken waar de rechter dolblij is met een goede advocaat, die het probleem analyseert en uitlegt hoe de zaak juridisch in elkaar zit. Als het goed is, kan de rechter voortbouwen op het werk van de advocaat.”

## OPLOSSINGEN

De Bock stelt in haar oratie verschillende oplossingen voor om de civiele rechtspraak sneller en effectiever te laten tegemoetkomen aan de concrete behoeften van burgers. Procedures moeten veel eenvoudiger worden, partijen zouden veel vaker zonder een advocaat naar de rechter moeten kunnen stappen en in specialistische geschillen zouden deskundigen in rechterlijk colleges benoemd moeten kunnen worden, bijvoorbeeld bij bouwgeschillen. Veel voorkomende zaken als incasso- of bewindvoeringszaken zouden anders gestroomlijnd moeten worden, net als de tienduizenden claims over woekerpolissen of schadevergoedingen na vluchtvertragingen. “Mensen gaan tegenwoordig meer dan voorheen op hun strepen staan en hebben de rechterlijke interventie nodig voor alledaagse dingen, of het nu gaat om een schoolfoto of om een vakantie die in het water is gevallen”, zegt De Bock. “Ze voelen zich onheus bejegend en

**“HET SYSTEEM VAN  
DE CIVIELE  
RECHTSpraak  
IS TE VEEL  
IN ZICHZELF  
GEKEERD”**

tekort gedaan en hebben behoefte aan een oordeel of dat terecht is. Bij een mediator horen ze dat niet, want daar gaat het over het onderhandelen over belangen en niet over een oordeel over wat er is gebeurd. Ik vind dat de rechter ook, of juist in dit soort relatief eenvoudige zaken snel een oordeel moet kunnen geven zonder ingewikkelde procedures.”

*Hoe reageren rechters op uw pleidooi om hen te belasten in plaats van te ontlasten?*

“Eigenlijk heel goed. Ze vinden het fijn dat er een positief geluid over de rechtspraak wordt gehoord. Ik denk dat veel rechters zich de laatste jaren wat ondergewaardeerd hebben gevoeld, door de Raad voor de rechtspraak, door de politiek, door hun gerechtsbestuurders. Hun zelfvertrouwen is daardoor aangetast. Maar rechters willen heel graag gewoon goed hun werk doen en mijn pleidooi sluit daar op aan. Advocaten reageren soms wat zuinigjes. Zij verdienen natuurlijk aan al die alternatieve vormen van rechtspraak, voor hen is geschillenbeslechting een markt. Maar rechtspraak is geen markt. Rechtspraak is een *public good* en de overheid moet de toegankelijkheid daarvan voor burgers en ondernemingen waarborgen. Als mensen behoefte hebben aan een rechterlijke beslissing, moeten zij die kunnen krijgen. De rol van de civiele rechter als waarheidsvinder, als publieke onderzoeker van de feiten, wordt daarbij steeds belangrijker. Denk bijvoorbeeld aan de zaak van de Molukse treinkaping, waarnaar de Haagse rechtbank onderzoek doet. Dat is van wezenlijk belang voor de publieke zaak. Maar ook in andere gevallen moet de rechter actief op zoek naar wat er werkelijk is gebeurd. Dat is noodzakelijk voor een goede beslissing. De rechter kan partijen dwingen alle feiten op tafel te leggen om op die manier snel tot de kern van het eigenlijke conflict te komen. Advocaten die zeggen dat dat niet in het belang voor hun cliënt is, voeren een achterhoedegevecht. De plicht van partijen om open en eerlijk te zijn over wat zich heeft voorgedaan, staat al lang in de wet.”

*Hoe reageerde de Raad voor de rechtspraak op uw pleidooi?*

“Een officiële reactie heb ik nog niet gekregen, maar ik heb er inmiddels wel twintig boekjes heen gebracht; iemand van de afdeling Strategie zei dat er veel belangstelling voor mijn verhaal was. Dat is goed te horen. Ook de directeur rechtspleging van het ministerie zou een exemplaar moeten krijgen. De rechtspraak is nu nog een post op de begroting van het ministerie, terwijl ik vind dat de rechtspraak een eigen begroting zou moeten heb-

ben, net zoals de Nationale Ombudsman en de Algemene Rekenkamer. Met eigen begroting zou de rechtspraak niet meer elk jaar hoeven onderhandelen met het ministerie en zou het zijn organisatie zelf ter hand kunnen nemen.”

*Maar daar is de Raad voor de rechtspraak toch voor?*

“De Raad moet nog steeds onderhandelen. Doordat de rechtspraak onderdeel is van de V&J-begroting, is zij afhankelijk van beleidskeuzes die worden gemaakt. Als er een minister zit die vindt dat het wel wat minder kan met die rechters, moet de Raad de financiering bevechten. Daarbij komt dat de rechtspraak, ook door de output-financiering, erg in haar eigen systeemdenken vast zit. Er wordt eindeloos gepraat of er tien of vijftien zaken op een zitting moeten staan, terwijl niemand een stapje achteruit doet om te kijken waarom we de dingen doen die we doen. Innovatie betekent twee dingen: bestaande processen verbeteren, zoals bijvoorbeeld met het digitaliseringsproces KEI gebeurt. Maar het betekent ook afstand nemen en nadenken over revolutionaire veranderingen. Alleen maar praten over kleine stapjes levert geen echte verbetering op. Een project kwaliteitsverbetering van de motivering van rechterlijke beslissingen is heel nuttig, maar niet als het alleen daarbij blijft. Neem de schuldenproblematiek. De rechtspraak besteedt veel tijd aan de Wet schuldsanering natuurlijke personen, maar inmiddels is duidelijk dat de overheid zelf geen positieve bijdrage levert aan het voorkomen van schulden. Denk aan de vergaande incasso- en verrekeningsbevoegdheden van overheden, de ongelimiteerde verstrekking van allerlei toeslagen die later weer teruggevorderd blijken te moeten worden, de bevoorrechte positie van het Centraal Justitieel Incassobureau bij de invordering van boetes en de matig functionerende gemeentelijke schuldhulpverlening. Als individuele rechter kun je daar weinig mee, maar op een ander niveau zou je wel moeten kijken hoe we daar nou mee moeten omgaan. Daarom zou de rechtspraak een Hoog College van Staat moeten worden, vind ik. Om zelf over het geld te gaan en zelfstandig te kunnen bepalen welke fundamentele innovaties nodig zijn.”

“De Raad voor de rechtspraak is de afgelopen jaren te veel losgezongen van de werkvloer. Hij doet op dit moment erg zijn best om de kloof te overbruggen en het gaat ook wat beter, maar het zou volgens mij goed zijn om althans een deel van het bestuur van de Raad te laten kiezen door de rechters zelf. Dat zou het vertrouwen van de rechters in hun eigen organisatie aanzienlijk kunnen verbeteren. ■

**“LAAT EEN DEEL  
VAN HET BESTUUR  
VAN DE RAAD VOOR  
DE RECHTSpraak  
DOOR RECHTERS  
KIEZEN”**